

В целом, исследование метафорической картины в процессе преподавания коммуникативных дисциплин работает на операционализацию многих важных теоретических понятий речевой коммуникации (коммуникативное сознание, коммуникативный контакт, стратегия и мн. др.), т. е. эти понятия наполняются эмпирическим, личностным смыслом. С.В. Березин обобщает признаки, которыми обладают операционализированные понятия: высокая смысловая нагрузка и эмоциональная заряженность; наличие смысловых связей в системе понятий, обеспечивающих целостность усваиваемой субъектом информации; множественность эмпирических реализаций; инструментальный характер выраженного в понятиях знания и др. [3, с. 176–177]. Метафора, интегрируя опыт, помогает его осмыслить.

Літэратура

1. Анненкова, И.В. Риторика для журналистов: историко-культурный, теоретический и практический аспекты / И.В. Анненкова. – М.: МедиаМир, 2013. – 120 с.
2. Бейссер, А. Парадоксальная теория изменений / А. Бейссер // Гештальт 2001. – М, 2001. – С. 6–14.
3. Березин, С.В. Операционализация психологических понятий – основа формирования профессиональных компетенций психологов / С.В. Березин, О.В. Шапатина // Стратегические цели вуза в условиях инновационной образовательной деятельности. – Самара, 2011. – С. 175–177.
4. Будаев, Э.В. Становление когнитивной теории метафоры / Э.В. Будаев // Лингвокультурология. – Екатеринбург, 2007. – Вып. 1. – С. 16–32.
5. Лакофф, Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон; пер. с англ.; под. ред. и с предисл. А.Н. Баранова. – Изд. 2-е. – М., 2008.

Вольга Бардзіян

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

КАМУНІКАТЫЎНАЯ ФУНКЦЫЯ ПЫТАЛЬНЫХ СКАЗАЎ (па матэрыялах газеты «Звязда»)

Даволі цікавай сінтаксічнай адзінкай паведамлення з’яўляецца пытальны сказ, функцыянальная роля якога ў газетных матэрыялах надзвычай важная. Паводле М.Я. Цікоцкага, у залежнасці ад характару адказу пытальныя сказы падзяляюцца на дзве групы: у першым выпадку той, хто гаворыць, толькі чакае пацвярджэння ці адмаўлення думкі, якую выказвае, пры гэтым пытальныя сказы адрозніваюцца ад апавя-

дальных толькі інтанацыяй або пытальянай часціцай і не маюць іншых пытальяных лексічных сродкаў мовы [1, с. 149]: «Мама, ты памалілася?» («Звязда», 29 жніўня 2014 г.). Як бачым, такія канструкцыі патрабуюць лаканічнага, адназначнага адказу «так» або «не». У другім выпадку той, хто пытаецца, мае на мэце высветліць якія-небудзь падрабязнасці, атрымаць поўную інфармацыю. У такіх канструкцыях абавязковае ўключэнне пытальяных слоў: [1, с. 150]: «Чаму “ібуклін” стаў рэцэптурным прэпаратам» (21 лістапада 2012 г.); «Україна: што далей?» (9 студзеня 2014 г.). У апошнім, здавалася б, простым па стуктуры і лексічным напаўненні ўласна-пытальяным сказе-загалоўку ўздзімаецца тэма, якая патрабуе абавязковага абмеркавання. Вырашальную ролю ў гэтай канструкцыі адыгрывае ўласны назоўнік «Україна», а пытальянае слова «што» – ключавы элемент пытальянага сказа. Такі прыём запрашае чытача не толькі пазнаёміцца з меркаваннем аўтара, але і настроіцца на своеасаблівае ўспрыняцце інфармацыі. Іншая справа – пытальяна-рытарычныя сказы, у якіх пытанне не патрабуе абавязковага адказу, бо ён вядомы са зместу самога сказа: «Кватэры “на суткі” знікнуць не павінны?» (29 жніўня 2014 г.); «На Месяцы і Венеры гарбаткі не вып’еш?» (14 студзеня 2014 г.). Такія канструкцыі ў асноўным заключаюць у сабе не толькі пытальяную інтанацыю, а часцей за ўсё сцвярджэнне або адмаўленне пэўных рэалій. Разам з тым трэба зазначыць, што загалоўкі ў форме рытарычных пытанняў прыцягваюць увагу, псіхалагічна ўздзейнічаюць на розум і пачуцці чытача. А падобных канструкцый на палосах газеты «Звязда» дастаткова. Канешне, журналіст не мае права забывацца, што на старонках выданняў масавай камунікацыі неабходна адказна ставіцца да выбару такіх сінтаксічных фігур. Яны павінны быць выверанымі, бо публічнае, вядома ж, рэгулюецца канонамі дастатковых аргументаў, ды і самі канструкцыі часцей будуюцца таксама на аснове індывідуальных сінтаксічных законаў: «Паркоўка для інвалідаў? Ну і што?»; «Паркоўка для інвалідаў ёсць, але хто пра яе ведае?» (9 студзеня 2014 г.). У гэтых пытальяна-рытарычных сказах сумяшчаюцца і пытанне і адказ, і пры гэтым не патрабуюцца дадатковага адказу-паведамлення, але вымушаюць чытача спыніцца на матэрыяле, прааналізаваць яго, пранікнуцца фактамі, якія апісваюцца, задумацца над вырашэннем той ці іншай праблемы. У названым вышэй нарысе Барыса Пракопчыка вынесена ў падзагалавак рэпліка «гераіні»: «А хто ты такі?», пытальяная канструкцыя якой выражае пачуццё неўразумення, выкліку, дакору, і чытач заінтрыгаваны! У невялікім апавяданні пра абыякавыя адносіны да выканання дарожных правілаў, зневажальнае стаўленне да чалавека,

старэйшага па ўзросце, экспрэсіўную функцыю выконваюць менавіта пытальна-рытарычныя сказы. «Вы бачыце гэты знак?» – цікаўлюся ў адной з парушальніц. – «А ты хто такі, каб мне ўказваць?». У дыялогу аўтар выкарыстоўвае ўласна-пытальныя сказы, якія патрабуюць абавязковага адказу. Апошні пытальна-эмацыйны сказ характарызуецца адценнем грубасці і знявагі. Далей ідзе ўнутраны маналог: пытанні-разважанні, якія аўтар скіроўвае да самога сябе: «Паведаміць у ДАІ? Нумар аўтамабіля будзе надрукаваны ў газеце?». І сам жа рэзюмуе: «Ёй пляваць»... Пасля аўтар звяртаецца да чытача з прапановамі, якія зьяўляюцца пытальна-рытарычнымі: «Бо як інакш спыніць хамства?». Хоць такая форма рытарычнага пытання і не патрабуе абавязковага адказу, але аўтар няпоўным сітуацыйным сказам выражае сваё меркаванне і думку чытача: «Толькі непазбежным пакараннем». Адзначаныя намі экспрэсіўна-пытальныя сінтаксічныя фігуры, думаецца, не пакінуць чытача абьякавым да фактаў, якія апісваюцца.

Характэрнай рысай пытальных сказаў з'яўляецца своеасаблівая пытальная інтанацыя, пры якой акцэнтуюцца ўвага на пэўным кампаненце выказвання, і гэтым падкрэсліваецца той факт інфармацыі, які цікавіць або аўтара матэрыялу, або чытача: «Школьны абед ці бутэрброд?» (29 жніўня 2014 г.); «Парог на ЦТ для абітурыентаў павысяць?» (тамсама). У першым выпадку нельга сказаць, узыходзячая або сыходная інтанацыя характарызуе пытальную канструкцыю, бо і для выказальніка і для чытача ўспрыняцце пытання выражае часціцаці. Яна быццам дае права выбару... А вось у другім сказе інтанацыя акцэнтуюць неабходную інфармацыю з усяго выказвання: павысяць ці не павысяць усё ж парог на ЦТ для абітурыентаў? Сказ характарызуе ўзыходзячая інтанацыя. Менавіта яна і надае яму экспрэсію і вызначае цікавасць да закладзенай аўтарам у гэтым загаловку праблемы. Пытальныя канструкцыі з часціцай ці на старонках газеты «Звязда» сустракаюцца вельмі часта: «Ці можна чакаць інвестыцый з Кувейта?»; «Ці будзе па кішэні беларусам беларускае?»; «Ці варта чакаць павелічэння знешнегандлёвага сальда?» – і гэта толькі на адной старонцы газеты ад 29 жніўня 2014 года. Такая форма загаловкаў і падзагаловкаў – важны элемент стылістычнага афармлення матэрыялаў газетна-публіцыстычнага стылю. Яны выражаюць і пабуджэнне і здагадку, чым і прывабліваюць чытача. Досыць часта ўжываюцца такія канструкцыі ў жанры інтэрв'ю: «Ці даўно спяваеце? – пытаюся ў яе...» (29 жніўня 2014 г.). Апошнім часам такая жанравая форма дыялогу, як «інтэрв'ю», даволі пашырана ў публіцыстыцы. Трэба заўважыць, што праз сінтаксічную структуру выяўляецца інтанацыйнае

багацце тэксту. Часам можна назіраць моўную сітуацыю, пры якой разнастайнасць эмоцый, укладзеных у недаказ, перадаецца аўтарам не толькі зместам выказвання, але і пунктуацыйна, у прыватнасці шматкроп'ем: «Гавораць пра канец свету, апакаліпсіс... Што вы думаеце наконт гэтага?» (16 студзеня 2014 г.). Тут выкарыстана складаная форма пытання, прычым такая шматзначная стылістычная фігура, як умаўчанне, і месца яе, і тып эмоцый, якія яна выражае, вызначаюцца аўтарскай задумкай, кантэкстам. У выпадку, калі апускаецца пэўная частка канструкцыі, інфарматыўная нагрузка прыпадае на інтанацыю. Такую ж ролю паспяхова забяспечвае і эліпсіс: «Чаму таксі – па двайным тарыфе?» (9 студзеня 2014 г.). Падобныя сінтаксічныя канструкцыі часцей можна сустрэць у інтэрв'ю: «У гэтым плане ты, напэўна, апярэджваў аднакласнікаў...» (16 студзеня 2014 г.) – увогуле пытанне адлюстравана пунктуацыйным знакам шматкроп'е, а пытальная інтанацыя і ўмаўчанне прымаюць на сябе асноўную нагрузку, і канстатуюча-пытальны сказ сумяшчае пытанне з поўным перакананнем, сцвярджаннем, што так і ёсць. Чытач не застанеца абыякавым да падачы матэрыялу ў такой форме, тым больш, ён перакананы, што аўтар валодае поўнай інфармацыяй па гэтай праблеме.

Структура пытальных сказаў у газетных матэрыялах таксама звязана ў першую чаргу з мэтай перадачы канкрэтнай інфармацыі па той ці іншай праблеме: «Ты разумееш, што дарогі назад з Марса ўжо не будзе?»; «Цябе не крыўдзіць, што вас называюць рамантыкамі і летуценнікамі?»; «І як да гэтага ставяцца твае бацькі?» (16 студзеня 2014 г.). Першыя два агульнапытальныя сказы па структуры поўнасю супадаюць з апавядальнымі складанымі і выражаюць пытанне толькі пры дапамозе інтанацыі, яны скіраваны на атрыманне поўнай інфармацыі аб незвычайнай падзеі. Апошні прыватнапытальны аформлены злучнікамі і і як, а сам сказ разлічаны на атрыманне дадатковай інфармацыі пра асобны аспект гэтага праекта. «На хвілінку ўявім, што ты ўжо на Марсе. Якім чынам будзеш прапагандаваць сярод замежнікаў беларускую мову?» (16 студзеня 2014 г.). У гэтым комплексе важным элементам з'яўляецца першы сказ. Аўтар абірае эмацыйна-экспрэсіўны шлях ад разважання да пытання, што дапамагае суразмоўцу даць лаканічны і кароткі адказ.

Спецыфіка газеты патрабуе адзінства стылю выдання, што дапамагае здзяйсненню яе галоўнай функцыі – уздзеяння на чытача. Даволі шырокі спектр пытальных канструкцый, якімі карыстаюцца аўтары газеты, мае на мэце прыцягнуць увагу чытача, цікава і даходліва падаць інфармацыю. Камунікатыўная функцыя такіх пытальных канструкцый у тэкстах газеты «Звязда» вельмі значная, тым больш што на старонках

выдання ўсё часцей змяшчаюцца матэрыялы ў жанры інтэрв'ю, у якім звычайна і дыялагічнае, і маналагічнае маўленне вызначаецца асаблівай сінтаксічнай арганізаванасцю.

Літаратура

1. Цікоцкі, М.Я. Стылістыка беларускай мовы: вучэб. дапам. для фак. журналістыкі / М.Я. Цікоцкі. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск: Універсітэцкае, 1995. – 294 с.

Сяргей Берднік

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

БЕЛАРУСКАМОЎНЫЯ ТЭКСТЫ СМІ ВА ЎМОВАХ БІЛІНГВІЗМУ

Журналісцкая дзейнасць цесна звязана з жыццём грамадства, з тымі працэсамі, што адбываюцца ў мікра- і макрасвеце і адлюстроўваюцца ў медыяпрасторы. Мова як асноўны сродак камунікацыі не толькі фіксуе змены ў грамадскім жыцці, а і сама пэўным чынам змяняецца, рэфармуецца, удасканалюецца. У такім выпадку мэтазгодна адзначаць не толькі глабальны ўплыў медыйных сродкаў на пэўныя відазмяненні ў моўнай стыхіі, але і адваротную сувязь: усе віды маўлення ў пэўнай ступені фарміруюць аблічча сучаснай медыйнай прасторы.

Якія ж найбольш значныя ўмовы і падзеі вызначаюць асаблівасці медыйнага маўлення ў нашай краіне у XXI стагоддзі? Безумоўна, на першым месцы ў гэтым радзе знаходзіцца моўная сітуацыя ў Беларусі. З'ява двухмоўя, або білінгвізму, якая складалася гістарычна ў мінулым стагоддзі і ў 90-я гады была замацавана заканадаўча, па-рознаму праяўляецца ў беларускамоўных і рускамоўных СМІ. Гэта тлумачыцца, у першую чаргу, сферамі ўжывання абедзвюх моў, іх функцыянаваннем у розных галінах чалавечай дзейнасці, а таксама асаблівасцямі ўзнікнення і развіцця літаратурнай формы кожнай з нацыянальных моў. Неабходна пры гэтым улічваць і даволі працяглы заняпад пісьмовай традыцыі беларускай мовы. Прафесар В.І. Іўчанкаў у сувязі з гэтым адзначае: «Экстралінгвістычны ўплыў на беларускую мову дынамічна выражаецца ў часы яе афіцыйнай забароны, у выніку чаго парушаецца ўзаема сувязь паміж вуснай формай існавання мовы і пісьмовай. З гэтым звязана тое, што вусная форма існавання беларускай мовы не мела стрымліваючага фактару (як гэта вынікае з натуральнага і абавязковага ўзаемадзеяння двюх формаў існавання моў) у сваім развіцці,